

ВІДГУК
офіційного опонента
про дисертацію Рули Наталії Володимирівни
«Семантико-синтаксична типологія складносурядних речень у сучасній
українській мові», поданої на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова
(Луцьк, 2019. – 260 с.)

У синтаксичній науці проблема опису складносурядних речень не нова, проте вона й до цього часу не втратила своєї актуальності та продовжує привертати увагу науковців. Попри всі здобутки, здійснені в напрямі вивчення складносурядних речень, одним із проблемних питань залишається питання їхньої типології, що викликає різнотлумачення в синтаксичних описах української мови. Ще один погляд на цю проблему пропонує у своїй дисертаційній праці Наталія Рула, ставлячи за мету випрацювати семантико-синтаксичну типологію складносурядних речень сучасної української мови з опертям на засадничі принципи функційно-категорійної граматики, що й свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження.

Подана до захисту дисертація «Семантико-синтаксична типологія складносурядних речень у сучасній українській мові» є однією з успішних спроб комплексно проаналізувати складносурядні речення української мови з позицій функційно-категорійної граматики, що є безумовною науковою новизною дослідження.

Засвідчуємо глибоку наукову обізнаність автора (бібліографія містить 232 позиції), яку дисертантка демонструє як у теоретичній, так і у власне дослідницькій частині. Узагальнюючи й оцінюючи різні наукові погляди на низку питань, пов'язаних з проблематикою дисертації, Наталія Рула вибудовує свою власну теоретичну позицію щодо дискусійних моментів.

Заслуговує схвалення здійснений дисертанткою з використанням сучасних наукових методів ретельний аналіз значної кількості прикладів, почерпнутих з текстів художньої літератури періоду XX–XXI ст, а також з текстів наукового, публіцистичного, конфесійного та офіційно-ділового стилів.

Загальний обсяг конструкцій (близько 8000), на нашу думку, є достатнім, щоб забезпечити переконливість висновків здійсненого дослідження. Звертає на себе увагу також те, що в роботі чимало конструкцій подано безпосередньо як фіксації з розмовного мовлення, щоправда, у вступі це спеціально не обговорюється.

Структура дисертаційного дослідження зумовлена внутрішньою логікою вивчення матеріалу, який пов'язує теоретичну та практичну частину роботи в єдине ціле, віддзеркалюючи тим самим етапи реалізації поставлених авторкою мети та завдань. Композиція роботи вирізняється продуманістю та логічною стрункістю: дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, списку використаних джерел і додатків.

Теоретичний базис, на якому Наталія Рула вибудовує концепцію свого дослідження, став у роботі предметом детального обговорення в першому розділі, що цілком закономірно, адже на сьогодні в синтаксичній науці є чимало питань, які все ще залишаються дискусійними й не знаходять однозначного трактування. Під час викладення теоретичного матеріалу авторка коректно зіставляє різні погляди дослідників і чітко визначає власну позицію, аргументує вибір термінів і пояснює їх зміст, прагнучи тим самим досягти понятійної та термінологічної чіткості в роботі.

Узагальнивши попередні надбання, присвячені вивченню складносурядних речень, дослідниця визначає основні ознаки складносурядних конструкцій, до яких, зокрема, віднесено однорідність складників, відсутність граматичної підпорядкованості однієї предикативної частини іншій, функційну ідентичність предикативних частин відносно зовнішньо-синтаксичної структури, а також змістову взаємозалежність (с. 47).

Науковий інтерес викликає детальний опис семантико-синтаксичних різновидів складносурядних речень із семантичними сполучниками, реалізований у другому розділі дисертації. До таких речень дисертантка відносить розділові складносурядні речення, зіставні, протиставні, градаційні, приєднувальні та заперечні складносурядні речення.

Перспективною й обґрунтованою видається позиція Наталії Рули, що лексеми *може, можливо, очевидно, іноді, інколи, часом* тощо не можуть виступати аналогами сполучників, зокрема розділових. За словами авторки, згадані лексеми «не служать для поєднання предикативних частин складного речення, а підсилюють, увиразнюють зміст синтаксичної структури» (с. 70). Не применшуючи заслуг дисертантки щодо виявлення семантичних особливостей у різновидах складносурядних речень, усе ж окремі моменти цього аналізу видаються дещо суперечливими. Так, дослідниця стверджує, що між компонентами речень *Очевидно, в них сталася вимушена посадка, а може...* (Микола Трублаїні); *Може, подам звітку, а може, й ні...* (Василь Шкляр) (с. 70) виникають не розділові, а приєднувальні відношення, а в другій частині речення *Сім літ мак не родив, та й голоду не було* (Олесь Гончар) (с. 122), яке в роботі визначено як приєднувальне, виражено значення наслідку. Бачиться, тут треба було б більш докладно аргументувати висновок про актуалізацію тих чи тих відношень. Щоправда, принагідно можна зауважити, що подібні суперечливі інтерпретації під час аналізу, безперечно, цілком закономірні, що може бути пояснено надзвичайною різноманітністю й своєрідною непередбачуваністю змістів складних сполучникових речень.

Заслугою здобувачки можна вважати те, що вона системно й скрупульозно аналізує кожний з окреслених різновидів складносурядних речень із семантичними сполучниками, описуючи семантичні відтінки, притаманні тому чи тому різновиду.

Виходячи з положення про багаторівневу організацію реченнєвих одиниць, дисертантка описує семантико-синтаксичну організацію приєднувальних складносурядних речень у зв'язку з їх комунікативними особливостями. Разом із тим, визначаючи комунікативні характеристики приєднувальних речень, авторка дещо побіжно вказує, що в згаданих реченнях «приєднувана предикативна частина завжди є новою думкою, ремою, яка відрізняється від реми частини, що в препозиції» (с. 115). Видається, слід було б подати більш розгорнуте пояснення стосовно того, що саме береться за

основу виділення теми та реми в предикативних частинах приєднувальних речень.

Цілком очевидна логіка цього дослідження дає змогу здобувачці в третьому розділі дисертації перейти до семантико-синтаксичних різновидів складносурядних речень з асемантичними сполучниками та безсполучникових. До складу таких речень здобувачка зараховує власне-темпоральні, перелічувальні складносурядні конструкції; складносурядні конструкції із семантикою ймовірності, волевиявлення, питальності, каузальні; приєднувальні тощо. Упадає в око те, що в назві розділу використаний термін «речення», а назви різновидів цих речень подані як «конструкції». Принагідно виникає запитання: чи розмежовуються ці два поняття, чи вживаються як абсолютні синоніми?

Незважаючи на те, що виокремлення того чи того різновиду складносурядних речень з асемантичними сполучниками було доволі складним завданням, дослідниця успішно з ним впоралася.

Вартими уваги є положення в роботі, які вже стали закономірними для досліджень такого типу. Попри всю традиційність саме ці положення й характеризуються безумовною позитивною якістю й теоретичною значущістю. Йдеться про опис сполучників та лексико-семантичної організації досліджуваних семантико-синтаксичних різновидів складносурядних речень.

Цілком виправданою та обґрунтованою видається класифікація часових детермінантів, що є спільними для обох предикативних частин у власне-темпоральних складносурядних реченнях. Ілюструючи свої думки достатньою кількістю прикладів, здобувачка доводить, що такі детермінанти здебільшого розміщені на початку складносурядної конструкції (с. 140-141).

Під час вивчення особливостей сполучникових складносурядних речень із семантикою гіпотетичності дисертантка зауважує, що речення на зразок *Моє ім'я та прізвище мали б написати на шкільній дошці, і всі дякували б мені за цукерки, і вітали* (Наталка Шевченко) можна трансформувати у відповідне складнопідрядне речення з підрядною частиною умови **Якби** *моє ім'я та*

прізвище написали на шкільній дошці, то всі дякували б мені за цукерки і вітали (с. 149). За словами дослідниці, комунікативне навантаження цих двох конструкцій буде відрізнятися. Разом із тим, на нашу думку, бракує пояснення, у чому саме полягає різниця комунікативного навантаження цих двох речень.

Слушними та науково вартісними видаються міркування Наталії Рули щодо потрактування деяких безсполучникових речень як складносурядних. Ґрунтовний аналіз згаданих синтаксичних структур дозволив дисертантці виділити семантичні типи цих речень, до яких зокрема віднесено речення з власне-темпоральною семантикою; речення із семантикою перелічування; зі значенням сумісності дій; речення із семантикою заперечення; зі значенням наслідку; з обмежувальним значенням; речення із семантикою зіставлення / протиставлення, а також із семантикою приєднання (с. 196-209).

Підсумовуючи аналітику змістових аспектів дисертації, варто загалом наголосити на цілісності, логічності й послідовності аналізу матеріалу. Засвідчимо, що наукові положення й висновки є повністю обґрунтованими й такими, що відповідають меті й завданням дослідження.

Усі поставлені питання та висловлені міркування критично-пожажального характеру жодною мірою не впливають на загальне позитивне враження від дисертації, не знижують високого наукового рівня рецензованої праці, яка є оригінальним, самостійним і завершеним дослідженням, має подальші наукові перспективи.

Детальне знайомство з дисертаційною працею дає підстави для відзначення непересічного теоретичного й практичного значення цього кваліфіковано здійсненого дослідження й висловлення впевненості, що його результати суттєво поповнять базу наукового знання про сурядний зв'язок та складносурядне речення й матимуть прямий вихід у практику викладання синтаксису сучасної української мови у вищих навчальних закладах.

Основні результати дослідження достатньо апробовані доповідями на наукових конференціях. Науковий доробок дисертантки складає 14 одноосібних публікацій, шість з яких опубліковані в наукових фахових

виданнях України, одна – у закордонному виданні. Композиція й зміст автореферату є ідентичними тексту дисертації та відповідають чинним стандартам.

Уважаємо, що дисертаційна робота «Семантико-синтаксична типологія складносурядних речень у сучасній українській мові» є ґрунтовним науковим дослідженням, виконаним на належному науковому рівні. Воно відповідає визначеним вимогам до кандидатських дисертацій, а його автор, Наталія Володимирівна Рула, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –
кандидат філологічних наук,
доцент, професор кафедри філології,
перекладу та стратегічних комунікацій
Національної академії
Національної гвардії України

Тетяна СПІЛЬНИК

Підпис доцента Спільник Т.М. засвідчую
Заступник начальника
Національної академії
Національної гвардії України
полковник

Сергій МАРТИНЕНКО

Відрук картійшов до спецарм 15. 11. 2019 р.
Чекний секретар ТМ Тріймарок О.